

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir el-Mâlikî, *Riyâzû'n-nüfûs* (nşr. Be-şîr el-Bekkûş), Beyrut 1403/1983, I, 459-461; Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Tabakâtü 'ule-mâ'i İfrîkiyye*, Beyrut, ts. (Dârü'l-kitâbi'l-Lübnânî), s. 129, 133, 134, 151-152, 153, 159, 167, 168, 171; Şîrâzî, *Tabakâtü'l-fukahâ'*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 161; Kâdî İyâz, *Tertîbü'l-me-dârik*, II, 119-124; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 293-294; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 116; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIII, 63-64; Safedî, *el-Vâ-ñi*, I, 342; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzeheb*, s. 237-238; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 70; Zirikî, *el-A'lâm*, VI, 183; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifîn*, VIII, 209; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, III, 345-346; Hussain Monés, "İbn 'Abdûs", *EP* (İng.), III, 681.

CENGİZ KALLEK

İBN ABDÜLBER en-NEMERÎ

(ابن عبد البر النمري)

Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf
b. Abdillâh b. Muhammed
b. Abdilber en-Nemerî
(ö. 463/1071)

Endülüslü muhaddis,
münekkit, edip, tarihçi
ve Mâlikî fakihî.

5 Rebülâhir 368'de (10 Kasım 978) Kurtuba'da (Cordaba) doğdu. Dedelerinden Nemir b. Kâsîr'a nisbetle Nemerî diye anılmıştır. Ataları diğer Arap kabileleri ve Berberî müslümanlarla birlikte Endülüs'e gelip Reyne'ye (Raiyo) yerleşmişti (İbn Hazm, *Cemhere*, s. 302). İbn Abdülber'in ilmi ve ahlâkî kişiliğinin gelişmesinde büyük payları olan dedesi Muhammed devrinin tanınmış sūfîlerinden, babası Abdullah da Kurtuba'nın önde gelen kıraat, tefsir, fıkıh ve hadis âlimlerindendi.

İbn Abdülber, ilk öğrenimi sırasında Abbas b. Asbağ el-Hemedânî ve Abdurrahman b. Ebân gibi hocalardan faydalandı. Daha sonra tefsir, fıkıh, hadis, cedel ve sîret tahsil etti. Tahsil amacıyla Endülüs dışına çıkmadı. 100 kadarı Endülüslü olmak üzere 107 âlimden icâzet aldı. Ebû'l-Kâsım İbnü'd-Debbâğ, İbn Battâl el-Batalyevsî, Abdülvâris b. Süfyân, Ahmed b. Kâsım el-Bezzâr, Ebû Ömer Ahmed b. Abdullah el-Bâcî, İbnü'l-Mekvî diye bilinen Ebû Ömer Ahmed b. Abdülmelik el-İşbîfî ve İbnü'l-Faradî önde gelen hocalarıdır. Öğrencileri arasında, başta Ebû Ali el-Gassânî ile İbn Hazm olmak üzere Muhammed b. Fütûh el-Humeydî ve Abdurrahman b. Attâb gibi tanınmış isimler vardır. İbn Hazm, İbn Abdülber'in akranı olmasına ve aynı hocalardan ders almalarına rağmen hadis ilmini ondan öğren-

miş ve bazan semâ, bazan icâzet yoluyla kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Abdülber, çeşitli ülkelerden yanına gelen çok sayıda talebe ve âlim vasıtasıyla gidemediği merkezlerdeki ilmi birikimden istifade etme imkânı bulmuş ve Mısır'dan Abdülganî el-Ezdi ile Ebû Muhammed İbnü'n-Neħhâs, Mekke'den Ebû Zer el-Herevî, Kayrevan'dan Ebû Nasr ed-Dâvûdî gibi hocalardan icâzet almıştır. Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ine sadece iki râvi ile ulaşan âlî isnada sahip olan İbn Abdülber, İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭa'*'ına "es-senedü'l-Endelüsî" adı verilen Abdülvâris b. Süfyân – Kâsım b. Asbağ – Muhammed b. Vaddâh – Yahyâ b. Yahyâ senediyle ulaşmıştır. İslâmî ilimler yanında coğrafya, tıp, matematik, astroloji gibi alanlarda da çalışmalar yapmış, icâzet yoluyla rivayet hakkını elde ettiği birçok eseri talebelerine okutmuştur. İbn Hayr el-İşbîlî'nin *Fehrese*'si, onun rivayet ettiği eserlerin bir kütüphane meydana getirecek kadar çok olduğunu göstermektedir.

Tanınmış bir aileden gelmesi ve değerli eserler yazması sebebiyle İbn Abdülber Endülüs'te büyük şöhrete ulaşmış, onun bu şöhretinden faydalanmak isteyen devrin yöneticileri kendisini saraylarına davet etmişlerdir. Âmirîler'den Mücâhid el-Âmirî ile Eftasî Emîri Muhammed el-Muzaffer, İbn Abdülber'in ilim meclislerine katılan idareci âlimler arasında yer almıştır. İbn Abdülber, bu ilgi sebebiyle önce Mücâhid el-Âmirî'nin idaresinde bulunan Dâniye'ye (Denia) giderek kıraat ilmine dair eserlerini burada yazdı. Âmirî'nin vefatından sonra Muhammed el-Muzaffer'in idaresinde bulunan Batalyevs'e (Badajoz) gitti ve emîr tarafından Üşbûne (Lizbon) ve Şenterîn (Santarem) kadılıklarına getirildi. *el-Kâfî* adlı eseriyle *Behcetü'l-mecâlis*'i burada kaleme aldı. Endülüs'te idareciler arasındaki çatışmaların şiddetlenip Muhammed el-Muzaffer'in tasarrufları tasvip edemeyeceği boyutlara ulaşınca İbn Abdülber Belensiye'ye (Valencia) dönerek Âmirîler'den Abdülazîz b. Abdurrahman el-Mansûr'un himayesinde öğretim faaliyetlerine devam etti. Abdülazîz'in ölümü üzerine Şâtibe'ye (Jativa) gidip ömrünün son on yılını "bustânü İbn Abdülber" diye anılan bahçe içindeki evinde yine öğretim ve telif faaliyetleriyle geçirdi. 463 yılı Rebülâhir ayının sonlarına doğru (1071 Şubat başları) Şâtibe'de vefat etti.

İbn Abdülber'in daha çok edebiyat ve belâgat alanında tanınan oğlu Abdullah,

Abbâdî Hükümdarı Mu'tazîd - Billâh döneminde vezirliğe kadar yükseldi. Bir ara hapse atıldıysa da babasının aracılığı ile hapisten çıktı. Kızı Zeyneb ise babasının yanında yetişerek onunla birlikte seyahat etti ve rivayetlerinin icâzetini aldı. İbn Abdülber, vefatından bir yıl önce doğan ilk torunu Abdullah'a bütün rivayetlerinin ve eserlerinin rivayet icâzetini verdi. İbn Beşkûvâl'in hocalarından olan Abdullah Endülüs ve Mağrib'in önde gelen âlimlerinden biridir.

Tanınmış âlimlere ve özellikle akranlarına karşı aşırı tenkitleriyle tanınan İbn Hazm'ın İbn Abdülber'i hadis ilminin imamı diye övmesi bu âlim hakkında önemli bir değerlendirmedir. İbn Ayyâd'ın *Tabakâtü'l-fukahâ' fi 'aşri İbn Abdülber* adlı eserinde V. (XI.) yüzyılı "İbn Abdülber asrı" olarak anması da dikkat çekicidir. Zehebî onun bir ilim denizi, Süyûtî de hıfz ve itkân açısından zamanının önde gelen muhaddisi olduğunu söylemektedir. Hadis ve sünnete bağlılığı sebebiyle "eseri" diye nitelendirilen İbn Abdülber'in, Hz. Ali'nin diğer sahâbilerden daha üstün olduğunu savunduğu iddiasıyla İbn Teymiyye tarafından Şîa yanlısı olarak gösterilmesi kabul görmemiştir. *el-İstifâb*'ın mukaddimesinde, sahâbilerden herhangi birinin diğerlerine üstünlüğüne dair Hz. Peygamber'den bir rivayet gelmediğini belirtmesi (I, 18), onun Hz. Ali'yi diğer üç halifeye ve sahâbeye tercih etmediğini göstermektedir. Öte yandan bazı konularda İmam Mâlik'in görüşünü bırakıp Şâfî'nin görüşünü benimsemesi, bazı eserlerinde, "Bana göre doğru olan budur"; "Bu, rivayetlerin en doğrusudur"; "Bu doğruya daha yakındır"; "Bu bana daha uygun gelmektedir" gibi ifadeleri sıkça kullanması onun fıkıhta müctehid mertebesine ulaştığını ortaya koymaktadır.

Eserleri. A) Hadis ve Fıkıh. 1. *et-Temhid limâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd*. Müellifin, *el-Muvaṭṭa'*'ın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî rivayetinde doğrudan Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadisleri esas alarak esere yazmış olduğu şerhtir. Ancak Yahyâ b. Yahyâ nüshasında bulunmadığı halde diğer hadis mecmualarında geçen mütâbi' ve şâhid olabilecek rivayetleri de başka senedlerle eserine almıştır. Hadisleri sırasıyla muttasıl, münkatî' ve mürsel diye düzenlemiş, başka tariklerden muttasıl senedle gelen maktû' ve mürsel rivayetleri de zikretmiştir. Hadisleri şerh ederken sened-

de geçen râvilerin hal tercümelerini vermiş, hadisler hakkında âlim ve şairlerin sözlerinden nakiller yapmış ve bunlardan çıkardığı fikhî hükümleri yazmıştır. İbn Abdülberr'in, Mâlik'in hocalarını Mağrib alfabeti tertibinde sıraladığı ve her alandaki ilmî birikimini ortaya koyduğu ansiklopedi niteliğindeki eser Saîd Ahmed A'râb ve diğerleri tarafından sonuna iki ciltlik bir fihrist eklenerek yayımlanmıştır (I-XXVI, Muhammediye- Tıtvân 1387-1412/1967-1992). Özellikle Endülüs'te büyük kabul gören eser, V. (XI.) yüzyılda Ebû Abdullah Muhammed b. Hüseyin el-En-sârî tarafından *et-Taqrîb li-Kitâbi't-Temhîd* adıyla şerh edilmiştir. Bu şerh ile Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin yaptığı ihtisarı birer nüshası Fas Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 519, 523) bulunmaktadır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 298). Eser ayrıca Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî tarafından 500 beyit halinde nazma çekilmiştir (İbn Ferhûn, II, 149). Muhammed b. Abdurrahman el-Mağrâvî, *Fethu'l-ber fi't-tertibî'l-fikhî li-Temhîdi İbn 'Abdîlber* adlı çalışmasında *et-Temhîd*'i fikhî konularına göre yeniden düzenlemiş, hadislerini tahrir ederek bir mukaddime ve on iki cilt halinde yayımlamıştır (Riyad 1416/1996). Mustafa Sumeyde, *Fethu'l-mâlik bi-tebvîbi't-Temhîd li'bni 'Abdîlber 'alâ Muvatta'* Mâlik adlı eserinde (I-X, Beyrut 1418/1998) *et-Temhîd*'i farklı bir şekilde düzenlemiş, hadislerini de tahrir etmiştir. Nevzat Tartı, *İbn Abdülber ve et-Temhîd'indeki Şerh Metodu* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1994, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *et-Tekeşşî li-hadîşî'l-Muvaţta'* ve *şüyûhi'l-İmâm Mâlik. et-Temhîd*'e kısa bir giriş niteliğindedir. Müellifin sadece Hz. Peygamber'in hadislerini alıp âlimlerin görüşlerine, mezheplerin anlayışlarına ve ihtilâflarına temas etmemesi sebebiyle eser *Tecrîdü't-Temhîd limâ fi'l-Muvaţta' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* adıyla da anılmaktadır. *et-Temhîd*'in bir sözlüğü niteliğinde olduğu için âlimlerin, muhtasar oluşundan dolayı da hadis talebelerinin büyük ilgisini kazanan eserdeki biyografiler müellif tarafından Mağrib alfabetine göre sıralanmış, fakat yayımlanırken yaygın alfabetik sıra esas alınmıştır. Eser Kahire'de (1350/1931) ve Beyrut'ta (ts. [Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye]) neşredilmiş olup sonunda müellifin *ez-Ziyâdât* adlı risâlesini yer almaktadır. 3. *el-İstizkârü'l-Câ-*

mi' li-mezâhibi fuĥahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aĥtâr fîmâ tezammenehü'l-Muvaţta' min me'ânî'r-re'y ve'l-âşâr. Son baskıda adı bu şekilde tesbit edilen eser bazı kaynaklarda *el-İstizkâr li-mezâhibi ...* veya *el-İstizkâr fi şerhi mezâhibi ...* şeklinde de anılmaktadır. Müellif, *et-Temhîd*'den sonra yaptığı bu çalışmada *el-Muvaţta'*'da yer alan mevkûf ve maktû rivayetleri, ayrıca farklı mezheplere mensup olup değişik bölgelerde yaşayan kimselerin sözlerini şerhetmiştir. İki cildi Ali en-Necdî Nâsîf tarafından yayımlanan (Kahire 1391-1393/1971-1973) eserin tamamını Abdülmu'tî Emîn Kal'acî üç cildi fihrist olmak üzere otuz cilt halinde neşretmiştir (Beyrut 1414/1993). 4. *ez-Ziyâdât elletî lem teĥa' fi'l-Muvaţta'* inde *Yaĥyâ b. Yaĥyâ ve ravâhâ ğayruhû fi'l-Muvaţta'*. İbn Abdülber bu küçük risâlesinde, İmam Mâlik tarafından on yedi hocasından nakledildiği halde *el-Muvaţta'*'ın Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî nüshasında yer almayan altmış dört rivayeti derlemiştir. Leys Suûd Câsim eseri "Zâhiretü'z-ziyâdât fi't-türâşî'l-İslâmî" adlı makalesinde incelemiştir (bk. bibl.). Eser bazı müstensihler tarafından *et-Tekeşşî'nin* sonuna ilâve edildiği için bu eserle birlikte yayımlanmıştır. 5. *el-Ecvibetü'l-müstev'ibe fi'l-mesâ'ili'l-mustağribe fî kitâbi'l-Buĥârî*. İbn Abdülberr'in *el-Ecvibe 'ani'l-mesâ'ili'l-mustağribe min kitâbi'l-Buĥârî* diye andığı bu eserin (*el-İstizkâr*, I, 265) Koyunoğlu Müze ve Kütüphanesi'nde (nr. 12213) elli üç varaklık bir nüshası bulunmaktadır. 6. *Câmi'u beyâni'l-İlm** ve *fazlihî ve mâ yenbaĝî fi rivâyetihî ve ĥamlihî*. İlimin ve ilim öğrenme ve öğretmenin fazileti konularına dair olup aynı zamanda bir hadis usulü kitabı niteliğindedir. Eserin Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyrî tarafından yapılan neşri (I-II, Riyad 1414/1994) rivayetlerin değerlendirilmesi açısından önemlidir. 7. *el-Câmi'*. Küçük bir risâle hacmindeki eserde müslümanların ve özellikle talebelerin sahip olması gereken güzel huylarla görgü kuralları ele alınmıştır. *el-Kâfi fi'l-fıĥh*'ın sonunda neşredilen eser (Beyrut 1407/1987) Muhammed el-Morîtânî tarafından ayrı bir kitap halinde de yayımlanmıştır (Kahire 1398/1978). 8. *el-Kâfi fî fûrûşî'l-Mâlikiyye*. Müellifin, talebelerinin isteği üzerine yazdığı bu muhtasar fikhî kitabı fetva verirken dikkat edilmesi gereken hususları da ihtiva etmektedir. Muhammed el-Morîtânî doktora tezi olarak

tahkik ettiği eseri *Kitâbü'l-Kâfi fî fıĥhi ehli'l-Medîne el-Mâliki* adıyla yayımlamıştır (I-II, Riyad 1398/1978, 1400/1980; Beyrut 1407/1987). 9. *İhtilâfâtü aşĥâbi Mâlik b. Enes ve ihtilâfû rivâyetihim 'anh*. İmam Mâlik'in talebeleri ve mezhebine mensup kimselerin fikhî ihtilâflarını fikhî kitapları tertibine göre ele alan muhtasar bir çalışmadır. Eserde mezhebin önde gelenlerinin bu kabil görüşlerine işaret edilmekle yetinilmiş, ihtilâfların delilleri zikredilmemiştir. Eserin "Kitâbü't-Teĥâre" ve "Kitâbü's-Şalât" adlı bölümlerinin bazı kısımları Fas Hizânetü'l-Melikiyye'de bulunmaktadır (Mahtûtâtü'l-Mağribî'l-ûlâ, nr. 4). 10. *el-İnşâf fîmâ beyne'l-muĥtelifîne ('ulemâ'i'l-müslîmine) fî (kırâ'ati) bismillâhi'r-raĥmâni'r-raĥîm fi Fâtihati'l-kitâb mine'l-iĥtilâf*. Fâtihâ'nın baş tarafındaki besmelenin namazda okunup okunmaması konusunda âlimlerin farklı görüşlerine yer verdiği bu risâlede müellif Mâlikî olmasına rağmen Şâfiî'nin görüşünü tercih etmiştir. Eser İbn Abdülberr'e ait risâleler arasında yayımlanmıştır (Kahire 1343/1924).

B) Tarih ve Tabakat. 1. *ed-Dürer fi'ĥ-tişâri'l-megâzi ve's-siyer*. Siyer alanında Endülüs'teki ilk çalışmalardan biri olan eser altı bab halinde düzenlenmiştir. İbn Abdülberr'e nisbet edilen *el-Megâzi* muhtemelen *ed-Dürer*'den ibarettir. İbn İshak'ın *el-Megâzi*'sini esas alan müellif Mûsâ b. Ukbe ve Vâkîdî'den de faydalandığını söylemektedir. İbn Abdülber, eserde yer alan bilgileri senedleriyle birlikte naklederek bu senedlerin sağlamlık derecesini belirtmiş, zaman zaman siyerle ilgili olaylardan hareketle fikhî hükümlere de işaret etmiş, tartışmalı konulara ihtilâfları gidermeye çalışmış ve kendi tercihini ortaya koymuştur. Ayrıca olayları anlatırken Kur'an âyetlerini ve esbâb-ı nüzûlü dikkate almıştır. Endülüs'te ve Doğu'da kazandığı şöhret sebebiyle eserden İbn Hazm *Cevâmi'u's-sîre*'de, Süheylî *er-Ravzu'l-ünûf*'te, Kelâi *el-İĥtîfâ' bi-sîreti'l-Muştafâ'*'da, Doğulu âlimlerden İbn Seyyidünnâs *'Uyûnü'l-eser*'de, Ali b. Muhammed el-Hâzin *er-Ravz ve'l-ĥadâ'ik*'ta, Şemseddin eş-Şâmî *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*'da önemli iktibaslarda bulunmuşlardır. *ed-Dürer* Şevkî Dayf (Kahire 1386/1966, 1403/1983), Mustafa Dîb Buĝa (Dımaşk 1405/1984) ve Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye (Beyrut 1405/1984) tarafından yayımlanmıştır. 2. *el-İstî'âb* fî ma'rifeti'l-aşĥâb*. Sahâbe biyografisi-

ne dair günümüze ulaşan ilk eserlerden biri olup tarih ve tabakat alanındaki yirmi kadar kitaptan faydalanılarak kaleme alınmıştır. Eser ilk defa Haydarâbâd'da (I-II, 1318-1319/1900-1901) ve Mağrib alfabeti tertibine göre *el-İşâbe*'nin kenarında (I-IV, Kahire 1328/1910) yayımlanmış, daha sonra tahkikli neşirleri yapılmıştır. Eserin çeşitli muhtasarları bulunmaktadır. 3. *el-İstiğnâ fî esmâ'i'l-meşhûrîn min hameleti'l-ilmî bi'l-künâ* (*Kitâbü'l-İstiğnâ fî ma'rifeti'l-künâ*). Şahısların Mağrib alfabeti tertibine göre sıralandığı eser isimleri bilinmeyip künyeleriyle tanınan ashap, tâbiîn ve diğer meşhur kimselere dair olup Abdullah Merhûl es-Sevâlîme tarafından Câmîatü Ümmî'l-kurâ'da (Külliyetü's-şerîa) doktora tezi olarak hazırlandıktan sonra (1403-1404/1983-1984) neşredilmiştir (Riyad 1405/1985). 4. *el-İntikâ' fî fezâ'ili's-şelâseti'l-e'immeti'l-fukahâ' Mâlik, Ebî Hanîfe ve's-Şâfi'*. Müellifin üç büyük mezhep imamının hal tercümelerini, yetiştirme şartlarını, fikhî yöntemlerini ve müslümanların onlara olan itimatlarının sebeplerini ortaya koymaya çalıştığı bir eserdir. Birinci bölümde İmam Mâlik'e, talebelerine ve mezhebin önde gelenlerine, ikinci bölümde Şâfi'ye mezhebinin önde gelenlerine, üçüncü bölümde Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve Züfer'le ilgili haberlere yer verilmiştir. *el-İntikâ'* Kahire'de (1350/1931) ve Beyrut'ta (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, 1417/1997) yayımlanmıştır. 5. *el-İnbâh 'alâ kabâ'ili'r-ruvât. el-İstifâb*'in mukaddimesi mahiyetinde olup *el-İstifâb*'da geçen râvilerin nesebi ve kabilelerine dair geniş bilgilerin yer aldığı eserde Arap kabilelerinin Câhiliye ve İslâm dönemindeki durumu, fetihlerdeki rolleri ve coğrafi dağılımları gibi konulara temas edilmiştir. Eser önce müellifin *el-Kaşd ve'l-ümem*'inin sonunda (Kahire 1350), daha sonra İbrâhîm el-Ebyârî tarafından muhtelif fihristleri yapılmak suretiyle müstakil olarak neşredilmiştir (Beyrut 1405/1985). 6. *el-Kaşd ve'l-ümem fi't-târif bi-üşûli ensâbi'l-'Arab (fî ma'rifeti ensâbi'l-'Arab) ve'l-'Acem min evveli (ve evvelü) men tekelleme bi'l-'Arabîyyeti mine'l-ümem* (Kahire 1350/1931). Arap kabilelerine ve coğrafyaya dair küçük bir risâle olan eserde insan türünün ortaya çıkışı, farklı kabilelere ayrılışı, yeryüzüne dağılışı gibi konular ele alınmaktadır. Şarkiyatçıların özel bir ilgi gösterdiği eser, Rus şarkiyatçısı Kratchkovsky tarafından hadislerin coğrafya yardımıyla açıklanması

çabalarının tamamlanması bakımından önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (*Târîhu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Arabî*, I, 273). 7. *Tercümetü'l-İmâm Mâlik b. Enes*. Eserin Rabat'ta el-Mektebetü'l-Âmme'de bir nüshası, Kahire'de Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'de bir mikrofilmi bulunmaktadır. 8. *et-Ta'rif bi-cemâ'a min fukahâ'i'l-Mâlikiyye*. İbn Abdülber, önde gelen yirmi Mâlikî fakihinin biyografisine dair olan bu küçük risâleyi bazı talebelerinin isteği üzerine kaleme almıştır. Eserde yer alan fakihlerin herhangi bir tertip gözetilmeksizin sıralanması, risâlenin bizzat müellif tarafından yazılmayıp bir talebesi tarafından kitap haline getirildiği kanaatini uyandırmaktadır. Risâlenin Kahire Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'de bir fotokopisi bulunmaktadır (Tarih, nr. 629).

C) Edebiyat ve Ahlâk. 1. *Behcetü'l-mecâlis** ve *ünsü'l-mücâlis* ve *şahzû'z-zâhini* ve *l-hâcis*. İbn Abdülber'in edebî kişiliğini ortaya koyan eser büyük ilgi görmüş, rivayetine ve ihtisarına önem verilmiştir. Muhammed Mürsî el-Hülî'nin tahkikiyle yayımlanan eseri (I-II, Kahire 1382/1962; I-III, Beyrut 1402/1982) Ebû Abdurrahman Sahr el-Mâdî *el-Müntekâ min Behcetü'l-mecâlis* adıyla ihtisar etmiştir (Riyad 1415/1995). Brockelmann'ın müellife nisbet ettiği (*GAL Suppl.*, I, 629) *el-Emsâlu's-sâ'ire* ve *l-ebyatü'n-nâdire* ile (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Edeb, nr. 1963) (*Risâle fî Edebi'l-mücâlese* (nşr. Semîr Halebî, Kahire 1409/1989) ayrı eserler olmayıp *Behcetü'l-mecâlis*'in bazı bölümlerinden ("Bâbü edebi'l-mücâlese ve haqqi'l-celis"ten "Bâbü'l-haqq ve'l-bâtil" a kadar) ibarettir. Brockelmann'ın kayıtlarından hareketle *Risâle fî'l-edebi'l-mücâlese*'nin yegâne nüshasını tesbit ettiğini ileri sürerek eseri tahkik eden Fâyez Abdünnebî el-Kaysî ve onu ikinci defa tahkik eden Semîr Halebî (Tanta 1409/1989) aynı hatayı tekrarlamışlardır. 2. *el-İhtibâl bimâ fî şî'ri Ebî'l-Atâhiye mine'l-hikemi* ve *l-emsâl*. Ebü'l-Atâhiye'nin (ö. 210/825 (?)) şiirlerinin toplandığı eserde şiirler Mağrib alfabeti esas alınarak kafiye harflerine göre sıralanmıştır. Eserin Medine Ârif Hikmet Kütüphanesi'nde bir nüshası (Edeb, nr. 18), Kahire Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye'de ise (nr. 1036) bunun bir fotokopisi bulunmaktadır. *el-İhtibâl*, Ebü'l-Atâhiye'nin şiirlerini yayımlayan Luvis Şeyho ve Şükrü Fayсал'ın çalışmaları içerisinde de yer almaktadır (*DİA*, X, 295). 3. *Muhtârât mine's-şi'r ve'n-neşr* (Brockelmann, *GAL Suppl.*,

I, 629). 4. *Nüzhetü'l-müstemti'in ve ravzû'l-hâ'ifin* (a.g.e., a.y.).

Kaynaklarda İbn Abdülber'e nisbet edilen daha başka eserler de vardır. Bunlar arasında hadislerle ilgili olarak *İstizhâr fî turuķi hadîsi 'Ammâr* (*el-İstifâb*, II, 448), *İhtisârü Kitâbi't-Tahrîr* (Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, III, 810), *İhtisârü Kitâbi't-Temyîz* (a.g.e., a.y.), *et-Teğâtât bi-hadîsi'l-Muvaţta'* (*Hediyetü'l-'arifin*, II, 55), *Hadîşü Mâlik hârice'l-Muvaţta'* (Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, I, 200), *eş-Şevâhid fî işbâti haberî'l-vâhid* (*et-Temhîd*, I, 2), *'Avâlî İbn 'Abdilber fi'l-hadîş* (Kâdî İyâz, *el-Ğunye*, vr. 94), *Vaşlû mâ fi'l-Muvaţta' mine'l-mürsel ve'l-münkaţî ve'l-mu'đal* (Kettânî, s. 15), *Manzûme fi's-sünne* (İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem*, s. 32), *Müsnedü İbn 'Abdilber* (Huzâî, s. 741) gibi eserleri saymak mümkündür. Fıkıh ilmine dair *el-İşrâf 'alâ mâ fî üşûli'l-ferâ'iz mine'l-icmâ' ve'l-ihtilâf* (Kâdî İyâz, *el-Ğunye* [nşr. Mâhir Züheyr Cerrâr], s. 123) ve *Cevâ'izü's-sultân* da (İbn Hacer, *Hedyü's-sârî*, s. 425) halen mevcudiyeti tesbit edilememiş eserleridir. Tarih ve tabakat alanında *Ahbârü e'immeti'l-emşâr* (Humeydî, s. 368), *Fezâ'ilü Münzir b. Sa'id* adıyla da anılan *Ahbârü'l-Kâdî Münzir b. Sa'id el-Bellâtî* (İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, III, vr. 149), *Ahbârü'l-kuğât* (Nübâhî, s. 44, 54, 55), *İhtisârü Târîhi Ahmed b. Sa'id b. Hazm eş-Şadeffî* (İbnü'l-Faradî, I, 43-44), *'Alâmü'n-nübüvve* (*ed-Dürer fi'l-meğâzi ve's-siyer*, s. 31), *Târîhu şüyûhi İbn 'Abdilber* (Makkarî, III, 69) ve *Fehresetü's-Şeyh Ebî 'Ömer b. 'Abdilber* (İbn Hayr, s. 249), *Tevâlifü'l-fakih Ebî 'Ömer b. 'Abdilber* (a.e., s. 444), *Mihanü'l-'ulemâ'* (*ed-Dürer fi'l-meğâzi ve's-siyer*, s. 49); kıraat ilmine dair olanlar arasında *el-Medhal fi'l-kırâ'ât* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1644; *Hediyetü'l-'arifin*, II, 55), *el-İktifâ' fî kırâ'ati Nâfi'* ve *Ebî 'Amr b. el-'Alâ' bitevcîhi mâ'htelefâ fih* (Humeydî, s. 368), *et-Tecvid ve'l-medhal ilâ 'ilmi'l-Kur'an bi't-tahdîd* (a.e., s. 368), *el-Beyân 'an tilâveti'l-Kur'an* (İbn Hayr, s. 72); edep ve ahlâka dair olanlar arasında ise *el-İnsâf fî esmâ'illâh* (Zehebî, *Tezki-retü'l-huffâz*, III, 1129), *el-Büstân fi'l-işvân* (Kâdî İyâz, *Tertübü'l-medârik*, III, 810), *er-Rekâ'ik*, *el-'Aklü ve'l-'uqalâ'* ve *mâ câ'e fî evşâihim 'ani'l-'ulemâ'* ve *l-hükemâ'* (*Behcetü'l-mecâlis*, I, 532) bulunmaktadır.

İbn Abdülber'in hayatı ve ilmî kişiliği çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Ab-

durrahman en-Nahlâvî'nin *Yûsuf b. 'Abdilber el-Kurṭubî* (Dimaşk 1406/1986), Muhammed b. Yaîş'in *el-İmâm Ebû 'Ömer Yûsuf b. 'Abdilber* (Rabat 1410/1990) ve *Medresetü'l-imâm el-hâfız Ebî 'Ömer İbn 'Abdilber fi'l-hadîs ve'l-fıkh ve eseruhû fi ted'imi'l-mezhebi'l-Mâlikî bi'l-Mağrib* (Rabat 1414/1994) adlı eserleri, İsmâil en-Nedvî'nin *İbn 'Abdilber ve cühûdühû fi'l-hadîs ve'l-fıkh* adlı yüksek lisans tezi (1384/1964, Câmîatü'l-Kahire Külliyyetü dâri'l-ulûm Kısmü's-şerîfa), Abdullah b. Mübârek el-Bûsî'nin *İcmâ'âtü İbn 'Abdilber fi'l-İbâdât cem'an ve dirâseten* (Riyad 1416/1995) ve Sâlih Ahmed Rızâ'nın *Medresetü'l-hadîs fi'l-Endelüs ve imâmühâ İbn 'Abdilber* (1390/1989, Câmîatü'l-Ezher Külliyyetü usûlî'd-dîn Kısmü'l-hadîfs) adlı doktora tezleri, Tâhir b. Sâdik el-Ensârî'nin *el-Hâfız İbn 'Abdilber en-Nemerî muhaddişen* (1397/1977, Câmîatü Ümmi'l-kurâ Külliyyetü's-şerîfa Fer'u'l-Kitâb ve's-Sünne), Abdülazîz el-Hülî'nin *el-Fikrû't-terbevî fi'l-Endelüs beyne İbn Hâzım ve İbn 'Abdilber* (Kahire 1398/1978) ve Ali Süleyman er-Rabî'in *İbn 'Abdilber ve ârâ'ühû et-terbeviyye* (1409/1988, Câmîatü Ümmi'l-kurâ Kısmü't-terbiye) adlı yüksek lisans tezleri, Leys Suûd Câsim'in *İbn 'Abdilber el-Kurṭubî mü'errihen* adlı yüksek lisans tezi (Kahire 1405/1984) ve *İbn 'Abdilber el-Endelüsî ve cühûdühû fi't-târîh* adlı eseri (Kahire 1408/1988), Süleyman b. Sâlih el-Gusn'un yüksek lisans tezi olarak hazırladıktan sonra yayımladığı *'Akîdetü'l-imâm İbn 'Abdilber fi't-tevhîd ve'l-imân* (Riyad 1416/1996) onun hadîsçi, fıkhçı, kelâmcı, tarihçi ve eğitimci yönlerini ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nmr" md.; İbn Abdülber, *Behcetü'l-mecâlis*, I, 35, 243, 361, 532; a.mlf., *el-İstî'âb* (Bicâvî), I, 18; II, 448, 714-715; III, 1387-1390, 1416; IV, 1552, 1559; a.mlf., *el-Kâfi*, I, 43-83, 130-132; a.mlf., *el-Kaşd ve'l-ümem fi't-ta'rîf bi-usûli ensâbi'l-'Arab ve'l-'Acem*, Kahire 1350/1931, s. 11, 19, 36-37; a.mlf., *el-İnbâh 'alâ kabâ'il'r-ruvât*, Kahire 1350/1931, s. 42-43; a.mlf., *ed-Dürer fi'l-megâzi ve's-siyer* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1386/1966, s. 31, 49, 63, 147, 153, 163, 220, 256; a.mlf., *et-Temhid li-mâ fi'l-Muvaṭṭa' mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (nşr. Saîd Ahmed E'râb), Titvân 1387-1407/1967-87, I, 2; a.mlf., *Tecridü'l-Temhid*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), s. 59; a.mlf., *Fethu'l-ber fi tertibi'l-fıkh li-Temhîd İbn 'Abdilber*, Riyad 1416/1996, Mukaddime, s. 8-13; a.mlf., *el-İstîzkâr* (nşr. Ali Nâsîf), Kahire 1391/1971, I, 265; İbnü'l-Faradî, *Târîhu 'ulemâ'i Endelüs*, Kahire 1386/1966, I, 43-44; II, 190-191; İbn

Hâzım, *el-İhkâm* (nşr. Zekeriyâ Ali Yûsuf), Kahire, ts. (Matbaatü'l-Âsime), VIII, 1067, 1070; a.mlf., *Cemhere*, s. 302; a.mlf., *Cevâmî'u's-sire*, s. 58, 73, 146, 152, 203, 219; a.mlf., *el-Faşl*, Kahire, ts. (Mektebetü Hâncî), IV, 74, 112, 134; a.mlf., *el-Mufaḍale beyne's-şahâbe* (nşr. Saîd el-Efgânî), Beyrut, ts., s. 171; Sâid el-Endelüsî, *Tabakâtü'l-ümem*, s. 96; Humeydî, *Cezvetü'l-muḳtebis*, Kahire 1381/1961, s. 128, 209, 254, 295, 356, 367-369, 568; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Ḳalâ'idü'l-ikyân*, Kahire 1283/1866, s. 71, 181, 182; a.mlf., *Maṭmaḥu'l-enfüs ve mesraḥu't-te'ennüs fi mülehi ehli'l-Endelüs* (nşr. M. Ali Şevâbîke), Beyrut 1983, s. 294-297; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zâhire*, III, 172-179, 189, 190; Kâdî İyâz, *el-Ġunye: Fihristü şüyûhi'l-Ġadî 'iyâz*, Dârü'l-kütübü'l-Mısıriyye, nr. 1284, vr. 94; a.e. (nşr. Mâhir Zührey Cerrâf), Beyrut 1402/1982, s. 94, 123; a.mlf., *Terṭîbü'l-medârik*, I, 200; III, 810; IV, 808-810; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 51-52, 72, 249, 444; Ebû Tâhir es-Silefî, *Muḳaddimetü'l-İstîzkâr*, Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye, Mecmû', nr. 71, vr. 12, 120; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, I, 11, 142, 165, 168, 200-203, 240-241, 251, 316, 348, 382; II, 415; Dabbî, *Buġyetü'l-mültemis*, Kahire 1387/1967, s. 457, 460; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, I, 11; Ebû'l-Bekâ er-Runḍî, *Ravzâtü'l-üns*, Mahtûtâtü'l-Mağribi'l-musavvere bi-Ma'hedi'l-mahtûtâtü'l-Arabiyye, Mektebetü'l-hâssa, nr. 12, vr. 7; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem fi aşhâbi'l-imâm Ebî 'Ali eş-Şadeî*, Madrid 1302/1885, s. 32; a.mlf., *et-Tekmile*, Ma'hedi'l-mahtûtâtü'l-Arabiyye, II, vr. 149; a.e. (nşr. İzzet Attâr el-Hüseynî – Abdülġanî Abdülhâlik), Kahire 1376/1956, I, 371; a.mlf., *İ'tâbü'l-kütâb* (nşr. Sâlih el-Eşter), Dimaşk 1380/1961, s. 220, 221; a.mlf., *el-Hülletü'l-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1383/1963, II, 37; İbn Hallîkân, *Vefeyât*, VII, 66-72; İbn Saîd el-Endelüsî, *el-Muġrib*, II, 402; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muġrib*, Beyrut, ts. (Dârü's-Sekâfe), III, 194, 225, 227; Abdurrahman b. Muhammed ed-Debbâġ, *Me'âlimü'l-imân*, Kahire, ts. (Mektebetü Hâncî), III, 159-163; İbn Rüşeyd, *İfâdetü'n-naşîh* (nşr. Muhammed b. Habîb el-Hoca), Tunus, ts., s. 96-102; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1128-1132; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVIII, 153-163; a.mlf., *el-Müştebih*, I, 117; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: se-ne 461-470*, s. 142; a.mlf., *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut 1985, s. 237; a.mlf., *el-'Ulûv li'l-'aliyyi'l-gaf-fâr* (nşr. Ebû Muhammed Abdülmaksûd), Riyad 1416/1995, s. 249-250; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire, ts. (Matbaatü's-sünneti'l-Muhammediyye), II, 323; Huzât, *Tahrîcü'd-Delâli't-tem'iyye*, s. 741; Nübâhî, *Târîhu ḳudâti'l-Endelüs*, Beyrut 1401/1980, s. 43-44, 54, 55; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, I, 48, 149; II, 367, 370; İbn Haldûn, *Muḳaddime*, III, 250; İbn Hacer, *el-Şâbe*, I, 3; a.mlf., *Fethu'l-bârî*, Kahire 1380/1960, VII, 16, 17, 58; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, VII, 273; a.mlf., *Hedyü's-sârî*, Kahire 1380/1960, s. 425; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 432-433; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, II, 143; Makkarî, *Nefḥu't-tîb*, II, 69-79, 113, 114; III, 69; IV, 30; Keşfü'z-zunûn, I, 263; II, 1545, 1644; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 314-316; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât* (nşr. Esedullah İsmâiliyyân), Kum, ts. (Matbaatü'l-Hayderiyye), VIII, 333; *Hediyetü'l-'arîfin*, II, 55, 550-551; Y. S. Alus, *Fihrisü'l-maḥṭûṭâtü'l-'Arabiyye fi'l-hizâneti'l-'âmme*, Rabat 1342/1923,

s. 22, 60; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe*, s. 15; a.e. (Özbek), s. 7, 46, 79, 233, 252, 256, 258, 401, 407, 413; Emîr Şekîb Arslan, *el-Hulelü's-sündüsiyye*, Kahire 1358/1939, III, 218; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 119; Brockelmann, *GAL*, I, 453-454; *Suppl.*, I, 298, 628-629; A. G. Palencia, *Târîhu'l-fikri'l-Endelüsî* (trc. Hüseyin Münis), Kahire 1375/1955, s. 37; Kratchkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-cografîyyi'l-'Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1377/1957, I, 273; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, Fas 1347/1928, I, 51, 81, 83, 418, 510, 523; II, 604, 611, 776, 842-843, 995, 1098, 1123; Sezgin, *GAS*, I, 287, 459, 461; Ahmed Şelebî, *Târîhu't-terbiyeti'l-İslâmiyye*, Kahire 1973, s. 58-71; Ramazan Şeşen, *Neuâdirü'l-maḥṭûṭâtü'l-'Arabiyye*, Beyrut 1975, I, 127; Abdurrahman Ali el-Haccî, *Târîhu'l-Endelüs mine'l-feth ḥattâ sukûṭi'Ġurnaṭâ*, Dimaşk 1396/1976, s. 414; Muhammed el-Moritânî, *İbn 'Abdilber en-Nemerî ve risâletühû fi'l-aḥlâki'l-İslâmiyye*, Riyad 1397/1977; Nâtik Sâlih el-Matûb, *Fehârisü şüyûhi'l-'ulemâ' fi'l-Mağrib ve'l-Endelüs* (doktora tezi, 1398/1978, Câmîatü Aynî's-şems Kısmü't-târîhi'l-İslâmî), II, 55; Manuela Marin Nino, "La Obra Genealogica de Ibn Abd al-Barr", *Actas de las Jornadas de Cultura Arabe e Islamica* (1978), Madrid 1981, s. 204-229; Abdülhâdî Ahmed el-Hüseynî, *Mezâhirü'n-nehḳati'l-hadîsiyye fi 'ahdi Ya'ḳûb el-Manşûri'l-Muvaḥḥîdî*, Titvân 1402/1982, I, 242; Leys Suûd Câsim, *İbn 'Abdilber el-Endelüsî ve cühûdühû fi't-târîh*, Mansûre 1407/1986; a.mlf., "Zâhîretü'z-ziyâdat fi't-türâsi'l-İslâmî: dirâse taḥlîliyye taḥkîkiyye min ḥilâli kitâbi'l- İstî'âb li'bn 'Abdilber el-Kurṭubî", *Mecelletü'l-Câmî'atü'l-İslâmiyyeti'l-âlemiyye*, sy. 4, İslâmâbâd 1416-17/1996-97; Abdurrahman en-Nahlâvî, *Yûsuf b. 'Abdilber el-Kurṭubî*, Dimaşk 1406/1986, s. 9-13; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifin*, II, 942-943; Süleyman b. Sâlih el-Gusn, *'Akîdetü'l-imâm İbn 'Abdilber fi't-tevhîd ve'l-imân*, Riyad 1416/1996, s. 19-63; Abderrahman Mahdjoub, "İbn 'Abd al-Barr al-Qurtubî, al-Qaḳd wa'l-amam fi't-ta'rîf bi'uḫlî ansâb al-'Arab wa'l-'Ajam": "Le dessein et le projet de faire connaître les origines des races arabes et étrangères", *RAfr.*, sy. 101, Tunus 1957, s. 45-84; Muhammed Zuhûrülhak, "Âşâru İbn 'Abdilber el-Kurṭubî", *Ba'sû'l-İslâmî*, XXII/1-2, Leknev 1397/1977; Muhammed Benîş, "İbn 'Abdilber ḥâfîzü'l-Mağrib", *Mecelletü Dâri'l-hadîsi'l-Haseniyye*, Rabat 1401/1981, s. 195-230; Rafael Pinilla, "Una Obra Andalus de Adab: La Bahyat al-Mayâlîs de Ibn 'Abd al-Barr", *Sharḳ al-Andalus*, sy. 6, Alicante 1989, s. 83-101; A. N. M. Raisuddin, "İbn 'Abd al-Barr and his Contribution to the Study of Ḥadîth Literature in Spain", *Muslim Education Quarterly*, VII/3, Cambridge 1990, s. 28-34; Muhammed Abdünnabi, "Mülâhazât 'alâ taḥkîki't-Temhîd li'bn 'Abdilber", *el-Muvâfakât*, IV/4, Ceza-yir 1416/1995, s. 306-313; Abdüllatîf Abâde, "el-İmâm İbn Bâdis ve ba'zu e'immeti'l-Mâlikiyye: İbn 'Abdilber ve'l-Ġadî 'iyâz ve's-Şatûbî", *Mecelletü'l-Va'yi'l-İslâmî*, sy. 361, Küveyt 1416/1996; Nâsir Güzeşte, "İbn 'Abdilber", *DMBİ*, IV, 181-183; Ch. Pellat, "İbn 'Abd al-Barr", *EI* (İng.), III, 674; Erol Ayyıldız, "Ebû'l-Atâhiyye", *DİA*, X, 295; Mehmet Özdemir, "Endülüs", a.e., XI, 214-216.

